

Lilia Citko

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-8340-4814

MNICH, SCHIMNICH, HIEROMNICH...
O NAZWACH STOPNI I TYTUŁÓW MONASTYCZNYCH
W POLSKIEJ TERMINOLOGII PRAWOSŁAWNEJ¹

Terminologia polskiego prawosławia bazuje na wielu źródłach. Obok podstawowego, historycznie umotywowanego rezerwuaru, jakim jest greka i cerkiewszczyzna zarówno najstarszego cyrylo-metodejskiego okresu, jak i późniejszych redakcji, ważnym jej zapleczem są języki (i dialekty) wschodniosłowiańskie mniejszości narodowych zamieszkujących Polskę oraz język polski. Kształtowanie się terminów polskiego prawosławia w ścisłej relacji z terminologią katolicyzmu jest naturalnym procesem uwarunkowanym współistnieniem obu Kościołów i konfesji w obrębie państwa. Stanowiąc część polskiego leksykonu religijnego, terminologia prawosławna odznacza się jednocześnie szeregiem cech specyficznych wynikających przede wszystkim z różnic teologicznych i eklezjalnych dwóch wyznań chrześcijańskich. Badacz leksyki polskiego prawosławia, ks. Marek Ławreszuk, charakteryzując kształtowanie się terminologii religijnej w języku polskim stwierdza, że jest ono efektem rozwoju „kilku zbiorów specjalistycznej terminologii konfesyjnej”, bowiem nawet „w obrębie samego chrześcijaństwa możemy mówić o polskiej terminologii

¹ Publikacja finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2017–2022, nr projektu 0083/NPRH5/H11/84/2017.

rzymskokatolickiej, prawosławnej czy protestanckiej”². Taki stan rzeczy jest konsekwencją różnic w podejściu do nauki dogmatycznej i praktyki życia liturgicznego poszczególnych wspólnot chrześcijańskich, decydujących o ich odrębności i stanowiących podstawę ich tożsamości.

Wielość źródeł, z których czerpie polska terminologia prawosławna, znajduje swoje odzwierciedlenie w jej bogactwie i różnorodności. Wyrazistym przejawem owej różnorodności jest synonimia i wariantywność terminów tworzących zasób prawosławnego leksykonu, będąca wynikiem różnych dróg ich pochodzenia. Najstarsza i najbardziej znacząca część tego zasobu to słownictwo greckie, które zostało zaświadczone już w języku staro-cerkiewno-słowiańskim. Są w tej grupie wyrazów zarówno zapożyczenia właściwe, przejęte w oryginalnej lub nieznacznie przekształconej fonetycznie i/lub morfologicznie postaci, jak i kalki stanowiące dosłowne tłumaczenia z greki³. Tego typu terminy mogły trafić do słownika polskiego prawosławia bezpośrednio z języka cerkiewnosłowiańskiego, który jest językiem liturgicznym Cerkwi, ale możliwe jest również pośrednictwo języków ruskich. Jak ustaliła badająca historyczne kontakty polsko-ruskie Maria Karpluk, słownictwo związane z prawosławiem przenikało do polszczyzny wraz z innymi wyrazami jeszcze przed wiekiem XVI⁴. Późniejszą chronologicznie warstwę leksyki, która weszła na trwałe do zasobu prawosławnej terminologii, tworzą cerkiewizmy o proveniencji ruskiej. W znacznej mierze są to leksemy, bądź nienotowane w języku staro-cerkiewno-słowiańskim, bądź w nim występujące, ale nieposiadające znaczenia sakralnego typu *Pokrowa*⁵. Integralną częścią tego leksykonu jest również nazewnictwo pochodzące z terminologii Kościoła rzymskokatolickiego.

² M. Ławreszuk, *Baciuszka, prezbiter czy ksiądz? Poszukiwanie wiodącej denotacji w polskiej terminologii prawosławnej*, „Elpis” 2019, t. 21, s. 15.

³ Na temat typologii zapożyczeń istnieje bogata literatura, por. m.in. B. Walczak, *Swoistość zapożyczeń z języków blisko spokrewnionych (na przykładzie zapożyczeń czeskich i wschodniosłowiańskich w języku polskim)*, „Linguistica Copernicana” 2010, nr 2 (4), s. 189–199; H. Karaś, *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*, Warszawa 1996.

⁴ M. Karpluk, *Z prawosławnego słownictwa ruskiego w polszczyźnie XVI wieku*, [w:] *Staropolskie studia językoznawcze*, Kraków 2010, s. 228. Dokumentację źródłową rutenizmów sakralnych zawiera obszerny *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej* (Kraków 2001) autorstwa M. Karpluk.

⁵ M. Karpluk, *Z prawosławnego słownictwa...*, s. 231.

Zróźnicowanie genetyczne będące efektem odmiennych dróg zapożyczania obrazuje omawiana niżej grupa terminów, określających stopnie i tytuły monastyczne właściwe dla prawosławia. Materiał pochodzi z opracowywanego przez zespół teologów i językoznawców *Słownika polskiej terminologii prawosławnej*, z którego zaczerpnięto zarówno same leksemy, jak i ich explicacje. Realizowany na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku projekt grantowy Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (konkurs I/2016, moduł Dziedzictwo narodowe, wniosek 11H 16 0083 84) ma na celu przygotowanie i publikację słownika obejmującego swym zakresem polską terminologię Kościoła prawosławnego, która do chwili obecnej nie doczekała się gruntownego opracowania⁶. Na potrzebę normatywizacji tego typu leksyki wskazywali autorzy wydanej w 2016 roku pracy *Specyfika polskiej terminologii prawosławnej*⁷. Nawiązując do opracowanej przez R. Przybylską i W. Przyczynę publikacji *Pisownia słownictwa religijnego*⁸, omówili oni wiele zagadnień poprawnościowych dotyczących ortografii, interpunkcji, fleksji, słotwórstwa i składni leksykonu prawosławia.

1. Stopnie życia monastycznego

Specyfikę monastycyzmu wschodniego, jak zauważa teolog Marian Bendza⁹, dobrze oddają dwa terminy: **mnich** i **inok**, będące określeniami człowieka żyjącego w odosobnieniu lub w nielicznej wspólnocie, zagłębionego w modlitwie

⁶ Główne założenia leksykograficzne, struktura artykułu hasłowego, źródła słownika, wybrane problemy poprawnościowe były prezentowane w opublikowanych tekstach członków zespołu, por. np. K. Czarnecka, ks. M. Ławreszuk, ks. W. Przyczyna, „*Słownik polskiej terminologii prawosławnej*” – struktura artykułu hasłowego, „*Elpis*” 2018, nr 20, s. 221–230; J. Charkiewicz, *Opracowanie listy źródeł „Słownika polskiej terminologii prawosławnej”*, „*Elpis*” 2018, nr 20, s. 181–186; A. Rygorowicz-Kuźma, *O normatywizacji pisowni polskiej terminologii prawosławnej (na przykładzie zapożyczeń cerkiewnosłowiańskich)* – wybrane zagadnienia, „*Roczniki Humanistyczne*” 2020, t. 68, z. 6, s. 169–181; M. Kurianowicz, *Cerkiewnosłowiańska wersja „Słownika polskiej terminologii prawosławnej”. Zasady graficzno-ortograficzne*, „*Linguodidactica*” 2020, t. 24, s. 129–139; ks. W. Misijuk, *Priest’s wife, matushka, presbytera czy popadija... a może khouria? Problematyka doboru angielskich odpowiedników hasel „Słownika polskiej terminologii prawosławnej”*, „*Elpis*” 2020, nr 22, s. 61–68.

⁷ J. Kostiuczuk i in., *Specyfika polskiej terminologii prawosławnej*, Białystok 2016.

⁸ R. Przybylska, W. Przyczyna, *Pisownia słownictwa religijnego*, Tarnów 2011.

⁹ M. Bendza, *Reforma monastycyzmu wschodniego (bizantyńskiego) w Kościele unickim*, „*Rocznik Teologiczny*” 2010, t. 52, z. 1–2, s. 142.

i kontemplacji Boga. Podkreśla przy tym, że nie wyrażają one z definicji samej istoty i sensu życia monastycznego jako drogi do zbawienia, która wymaga całkowitego poświęcenia się Bogu, życia w nieustającej modlitwie, posłuszeństwie, ubóstwie i celibacie, a jej ostatecznym celem jest upodobnienie się do Boga i zjednoczenie się z Nim¹⁰. W większym stopniu określenia te odnoszą się do zewnętrznych atrybutów wyróżniających mnichów spośród społeczeństwa. Wywodzący się z języka greckiego leksem *mnich* (gr. μοναχός) to derywat od liczebnika μόνος ‘jeden, pojedynczy’, który wskazuje, iż oddający się życiu monastycznemu człowiek prowadzi je w pojedynkę, pozostaje w stanie bezżennym, nie zakłada rodziny. Pochodzący z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego termin *inok* (инокъ) jest derywatem od przysłówka *inako* (инако) ‘inaczej, w inny sposób’, wskazującym na inny tryb życia, różniący się od egzystencji ogółu. Synonimicznym określeniem względem tych terminów jest *czerniec* (чернець), wyraz o genezie cerkiewnosłowiańskiej nawiązujący do ogólnej nazwy duchowieństwa „czarnego” wywodzącego się spośród mnichów w przeciwieństwie do kleru „białego”, tj. kapłanów posiadających rodziny.

Hierarchiczna struktura życia zakonnego odzwierciedlona została w terminach określających kolejne etapy w dążeniu mnicha do rozwoju i samodoskonalenia duchowego. Najniższą pozycję w tej hierarchii zajmuje *nowicjusz*, inaczej *postulznik* (cs. послушникъ), oznaczający mężczyznę przyjętego do wspólnoty monastycznej na okres próbny, przygotowującego się do przyjęcia postrzyżyn mniszych. Termin jest derywatem od cs. wyrazu *postulzanie* (gr. διακόνημα) określającego stałe lub jednorazowe zajęcie wyznaczane mnichowi przez przełożonego.

Następujący po nowicjacie pierwszy stopień stanu mniszego określany jest mianem *riasoforu* (gr. ρασοφορία), a przyjmujący go zakonnik otrzymuje homonimiczną nazwę *riasofor* (gr. ρασοφόρος) lub *mnich riasoforny* (gr. ρασοφόρος μοναχός). Termin ma związek z wyrazem *riasa* (gr. ράσο, cs. раса), będącym nazwą szaty w kolorze czarnym, która przypomina sięgającą ziemi pelerynę z długimi, szerokimi rękawami. Oprócz *riasy*, przyjęty do wspólnoty monastycznej nowicjusz otrzymuje prawo noszenia kłobuka, tj. specjalnego nakrycia głowy w formie cylindra z powlekającą go długą cienką

¹⁰ W teologii prawosławnej owo powołanie człowieka do udziału w Boskiej Naturze określane jest mianem *przebóstwienia* (gr. gr. θέωσις, cs. ωбожéние); por. H. Paprocki, *Prawosławna koncepcja człowieka*, http://www.cerkiew.pl/index.php?id=prawoslawie&a_id=136 [dostęp: 19.03.2021].

tkaniną oraz pasa. Wstąpieniu mnicha w *riasofor* towarzyszy obrzęd podjęcia włosów na znak posłuszeństwa Bogu zwany postrzyżynami *riasofornymi*.

Drugi stopień stanu mniszego może być osiągnięty zwykle po kilku latach rozwoju duchowego w wyniku obrzędu przyjęcia *schimy małej* (gr. μικρόν σχῆμα, cs. cxúma málaa). Po złożeniu ślubów zachowania postu, czystości, pobożności i posłuszeństwa, mnich riasoforny przyjmuje nowe imię i otrzymuje prawo noszenia *mantii*. Termin określający mnicha, który przyjął drugi stopień życia zakonnego – *małoschimnich* (gr. μικρόσχημος μοναχός) – jest złożeniem od zestawienia *mała schima* + *mnich*. Mająca synonimiczne znaczenie nazwa złożona *mnich mantijny* zawiera człon utożsamiający utworzony od terminu *mantia* (gr. μανδύας, cs. mántiia, mándiia), oznaczającego szatę przypominającą płaszcz lub pelerynę, nieposiadającą rękawów, spinaną pod szyją, którą mnich otrzymuje podczas postrzyżyn schimy małej.

Najwyższy, trzeci, stopień życia monastycznego osiągnąć może jedynie małoschimnich po przyjęciu *schimy wielkiej* (gr. μέγα σχῆμα, cs. cxúma veľíkaa) – obrzędu ponownego złożenia ślubów zachowania postu, czystości, pobożności i posłuszeństwa, nadania nowego imienia i otrzymania prawa noszenia *kukulionu* (gr. κουκούλιον), czyli czarnego kaptura z wyszytymi symbolami męki Jezusa Chrystusa, stanowiącego nakrycie głowy. Po postrzyżynach *wielkoschimnich* nie może opuszczać terenu monasteru, a treścią jego życia jest post i nieustanna modlitwa w intencji całego świata¹¹. Głównym zaś dążeniem staje się osiągnięcie stanu zbliżonego do bytu duchowego aniołów, czego wyrazem jest synonimiczne określenie *schimy wielkiej* jako *wielkiego obrazu anielskiego* (cs. anǝльскіі ωбразъ). Termin *wielkoschimnich* powstał jako złożenie od nazwy *wielka schima* + *mnich*. Na określenie mnicha, który złożył śluby trzeciego stopnia, może też być używany złożony termin *megaloschimnich*, utworzony od wyrazu *megaloschima*, w którym pierwszy człon *megalos-* pochodzi od gr. μέγας, megáλου μέγα, μεγαλού ‘wielki’.

Oprócz terminów określających podstawowe stopnie stanu zakonnego prawosławny leksykon wyróżnia kategorie charakteryzujące mnichów ze względu na tryb ich życia i regulujące je normy.

Mnich samotnik, inaczej **zatwornik**, potocznie **pustelnik** (gr. ἔγκλειστος, cs. skútnikъ, затвóрникъ, ѿшельникъ), posiadający synonimiczne określenie

¹¹ G. Szmyga, *Stopnie życia monastycznego*, <http://www.typo3.cerkiew.pl/index.php?id=prawoslawie&typ=7&typ2=2> [dostęp: 11.03.2021].

anachoreta (gr. ἀναχωρητής), rzadziej **eremita** (gr. ἐρημίτης), to asceta, który poddał się częściowemu lub całkowitemu odseparowaniu od świata zewnętrznego, najczęściej we własnej celi, połączonemu z praktykowaniem postu i nieustającej modlitwy. Wzorem mnicha-anachorety jest św. Antoni Wielki (III w.), a prowadzone przez niego na pustyni egipskiej „samotne życie z Bogiem jako jedynym towarzyszem” stało się ideałem monastycznym mnichów chrześcijańskiego Wschodu¹².

Jeszcze surowsza asceza obowiązuje **mnicha nieśpiącego**, inaczej **akimite** (gr. ἀκοίμητος, cs. неусыпаемый), który powstrzymuje się od snu, poświęcając czas nocy modlitwie lub nabożeństwu.

Odrębną grupę tematyczno-leksykalną tworzą terminy określające mnichów ze względu na kategorię świętości.

Mnich wyznawca (gr. ὁσιος ὁμολογητής, cs. монахъ у’сповѣдникъ, преподобноисповѣдникъ) to określenie mnicha, który został świętym ze względu na prześladowania za wiarę, chociaż nie poniósł śmierci męczeńskiej w odróżnieniu od **mnicha męczennika** (gr. ὀσιομάρτυρας ὀσιομάρτυς, cs. преподобномученикъ), który oddał życie za wiarę w Jezusa Chrystusa. Na określenie **świętego mnicha** używa się w prawosławiu również cerkiewno-słowiańskiego odpowiednika **prepodobny** (cs. преподобный, gr. ὁσιος).

2. Tytułatura mnichów

W Kościele prawosławnym wyróżnia się trzy stopnie wyższych święceń kapłańskich: **biskup**, **kapłan**¹³ i **diakon**; oraz dwa stopnie niższe: **subdiakon** i **lektor**¹⁴. Oprócz duchowieństwa „białego” święcenia, czyli **chirotonię**¹⁵, przyjmuje również część mnichów, co wiąże się przede wszystkim z potrzebą

¹² Bp Maximos (Aghiorgoussis), *Monastycyzm*, [w:] *Prawosławie. Światło wiary i źródeł doświadczenia*, red. K. Leśniewski, J. Leśniewska, Lublin 1999, s. 133–142, <https://ekumenizm.wiara.pl/doc/478281.Monastycyzm> [dostęp: 11.03.2021].

¹³ Na określenie drugiego stopnia kapłańskiego używa się również terminu *prezbiter*, por. M. Ławreszuk, *Polska terminologia prawosławna – analiza stanu obecnego*, „Elpis” 2018, nr 20, s. 159.

¹⁴ Bp Kallistos (Ware), *Święcenia kapłańskie w Prawosławiu*, <https://liturgia.wiara.pl/doc/420753.Swiecenia-kaplanskie-w-Prawoslawiu> [dostęp: 12.03.2021].

¹⁵ Termin *chirotonia* (gr. χειροτονία, cs. рукоположéние, руковозложéние, χιροτονία) oznacza misterium, w którym poprzez nałożenie rąk biskupa (lub biskupów) na głowę prawidłowo wybranego kandydata, zstępuje na niego Duch Święty, który

zapewnienia życia sakramentalnego współbraciom. Większość terminów tej grupy stanowią wyrazy złożone z pierwszym członem *hiero-* pochodzącym od gr. *ἱερός* ‘święty’. Mnicha, posiadającego święcenia diakońskie, tytułuje się **hierodiakonem** (gr. *ἱεροδιάκονος*, cs. *ιεροδιάκονъ*). Jako duchowny, który poprzez chirotonię otrzymał pierwszy stopień kapłaństwa, hierodiakon może asystować i pomagać podczas nabożeństw prezbiterom i biskupom, nie może jednak sprawować ich samodzielnie. Formą wyróżnienia, nagrody cerkiewnej jest nadanie hierodiakonowi tytułu **archidiakona**, inaczej **arcydiakona** (gr. *ἀρχιδιάκονος*, cs. *архідіаконъ*). Terminy *archidiakon/arcydiakon* są wyrazami złożonymi, w których wariantywny przedrostek *archi-/arcy-* ma związek z gr. *ἀρχι-* ‘pierwszy’.

Mnicha, który otrzymał święcenia kapłańskie drugiego stopnia (prezbitera), określa się mianem **hieromnicha** (gr. *ιερομόναχος*, cs. *ιερομονάχъ*, *свѣщенноінокъ*), natomiast termin **hieroschimnich** lub **schihieromnich** (gr. *μεγαλόσχημος ιερομόναχος*, cs. *ιεροσχιμονάχъ*) przysługuje prezbiterowi posiadającemu wielką schimę. Nomenklatura grecka dominuje również w terminach określających kolejne tytuły uzyskiwane przez hieromnicha. Nazwa **igumen** i jej fonetyczny wariant **ihumen** (gr. *ἡγούμενος*, cs. *узъменъ*) oznacza w tradycji cerkiewnej zarówno przełożonego męskiej wspólnoty monasterskiej (historycznie mógł to być mnich bez święceń), jak i tytuł przyznawany hieromnichowi w dowód uznania jego zasług. Bliski znaczeniowo **igumenowi** termin **archimandryta** (gr. *ἀρχιμανδρίτης*, cs. *архімандритъ*) jest najwyższym tytułem honorowym przyznawanym hieromnichom jako nagroda cerkiewna. Daje on prawo do noszenia mitry, tj. specjalnego liturgicznego nakrycia głowy z wizerunkami Boga, Bogarodzicy, świętych, ozdobionego kamieniami szlachetnymi. Drugie znaczenie terminu **archimandryta** wiąże się z określeniem funkcji przełożonego dużego lub kilku mniejszych monasterów, która przysługuje hieromnichowi. W tradycji greckiej, jak zauważa ks. Marek Ławreszuk, tytuł archimandryty nie zawsze jest związany z przewodnictwem wspólnocie monastycznej, często natomiast bywa nagrodą za długoletnią i ofiarną służbę¹⁶. Tytuł **hieroarchimandryty** (gr. *ιεροαρχιμανδρίτης*)

czyni go godnym sprawowania misteriów i prowadzenia wiernych do królestwa Bożego.

¹⁶ Ks. M. Ławreszuk, *Baciuszka, prezbiter czy ksiądz? Poszukiwanie wiodącej denotacji w polskiej terminologii prawosławnej*, „Elpis” 2019, nr 21, s. 17.

może zostać nadany biskupowi sprawującemu nadzór nad monasterem, znajdującym się na terenie jego diecezji i podlegającym jego jurysdykcji, a także metropolicie lub patriarche sprawującemu nadzór nad monasterem stauropigialnym¹⁷.

3. Uwagi dotyczące genezy terminów

Zasadniczą cechą definiującą pod względem językowym analizowaną grupę leksykalno-tematyczną jest wariantywność wchodzących w nią terminów. Z formalnego punktu widzenia zaprezentowane nazwy są wariantami leksykalnymi, które przez część badaczy są utożsamiane z synonimami¹⁸. W korpusie słownikowym terminy te często tworzą dublety typu: leksem grecki – odpowiednik cerkiewnosłowiański, por. *anachoreta* – *zatwornik*, termin grecki – ekwiwalent polski, np. *akimita* – *nieśpiący*, termin cerkiewnosłowiański – leksem polski, np. *posłusznik* – *nowicjusz*. W niektórych przypadkach układają się one w ciągi synonimiczne złożone z leksemów o różnym źródłosłowie: *anachoreta* – *eremita* – *zatwornik* – *pustelnik* – *mnich samotnik*. Wariantywność w dużym stopniu jest konsekwencją różnych dróg zapożyczenia poszczególnych określeń. Jeśli przyjąć, że większość terminów polskiego prawosławia ma swoje źródło w grece, to na ostateczny ich kształt w polszczyźnie duży wpływ miało pośrednictwo cerkiewnosłowiańskie lub wschodniosłowiańskie, na co wskazywać może m. in. zróżnicowana substytucja głosek w stosunku do etymonów, por. *igumen* – *ihumen* (typowe dla języka ukraińskiego i białoruskiego spirantyczne *h* w przeciwieństwie do wybuchowego *g*).

Pod względem etymologicznym wśród przytoczonych terminów można wyodrębnić:

- 1) nazwy będące zapożyczeniami greckimi, które zostały przejęte wcześniej przez języki ruskie, najczęściej przez medium języka scs., np. *archidia-*

¹⁷ Jest to monaster wyłączony spod jurysdykcji lokalnego biskupa, podległy zwierzchnikowi Cerkwi lub synodowi Cerkwi lokalnej.

¹⁸ Por. na ten temat np. M. Ruszkowski, *Typy wariantywności w języku polskim*, „Respectus Philologus” 2014, nr 25 (30), s. 57, http://www.rephi.knf.vu.lt/images/25_30/1_3%20Respectus%202014%202530%20Online%20Issn_Ruszkowski.pdf [dostęp: 12.03.2021].

- kon, archimandryta, hieroarchimandryta, hieromnich, hierodiakon, igumen/ ihumen, riasofor* oraz wyrazy przyswojone do polszczyzny bezpośrednio z greki, np. *akimita, anachoreta, eremita*;
- 2) terminy stanowiące kalki strukturalno-semantyczne z greki, obecne również w języku scs., np. *mnich nieśpiący, mnich riasoforny, mnich wyznawca, pustelnik*;
 - 3) wyrazy pochodzenia cerkiewnosłowiańskiego przejęte przez języki ruskie, np. *czerniec, prepodobny*.

Sporadycznie mogą pojawiać się również określenia wywodzące się z terminologii rzymskokatolickiej, np. *nowicjusz*.

Powyższe rozważania ograniczone do jednej zaledwie grupy tematycznej, wyodrębnionej z obszernego zasobu leksykalnego polskiego prawosławia, przybliżają w pewnym tylko zakresie problematykę badawczą dotyczącą źródeł tego typu słownictwa i sposobów jego przyswojenia do systemu języka polskiego. Rozbudowana, obfitująca w synonimy nomenklatura odnosząca się do stopni i tytułów mnichów, związana genetycznie z greką, stanowi językowe świadectwo bogactwa duchowego monastycyzmu wschodniego. Istotę życia mniszego, ascezy, modlitwy i poświęcenia najlepiej oddają słowa odnowiciela tradycji hezychastycznej w Kościele prawosławnym św. Paisjusza Wieliczkovskiego (1722–1794):

Mnich jest wykonawcą Chrystusowych przykazań. To doskonały chrześcijanin, naśladowca i współuczestnik cierpień Chrystusa; męczennik na co dzień, z własnego wyboru umarły i stale dobrowolnie umierający wśród trudów duchowych. Mnich jest kolumną wytrwałości, głębią pokory, źródłem łez, skarbnicą czystości, to człowiek naśmiewający się z wszystkiego, co w tym świecie uznawane jest za piękne, rozkoszne, chwalebne i pociągające. Mnich to także człowiek bolejącej duszy, nieustannie – zarówno na czuwaniu jak i we śnie – uczący się pamięci śmierci. Mnich to ten, który stale przymusza własną naturę i nie słabnie w strzeżeniu zmysłów. Mnich jest ładem i kondycją istot bezcielesnych, przechowywaną w materialnym ciele, mającym na względzie w każdym czasie i miejscu oraz przy wszelkim dziele, jedną tylko Boskość¹⁹.

¹⁹ P. Wieliczkowski, *O modlitwie umysłu albo modlitwie wewnętrznej*, Białystok 1995, s. 126.

LITERATURA

- Bendza M., *Reforma monastycyzmu wschodniego (bizantyńskiego) w Kościele unickim*, „Rocznik Teologiczny” 2010, t. 52, z. 1–2, s. 141–161.
- Charkiewicz J., *Opracowanie listy źródeł „Słownika polskiej terminologii prawosławnej”*, „Elpis” 2018, nr 20, s. 181–186.
- Czarnecka K., Ławreszuk M., Przyczyna W., „Słownik polskiej terminologii prawosławnej” – struktura artykułu hasłowego, „Elpis” 2018, nr 20, s. 221–230.
- Kallistos (Ware), *Święcenia kapłańskie w Prawosławiu*, <https://liturgia.wiara.pl/doc/420753.Swiecenia-kaplanskie-w-Prawoslawiu> [dostęp: 12.03.2021].
- Karaś H., *Rusycyzmy słownikowe w polszczyźnie okresu zaborów*, Warszawa 1996.
- Karpluk M., *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*, Kraków 2001.
- Karpluk M., *Z prawosławnego słownictwa ruskiego w polszczyźnie XVI wieku*, [w:] *Staropolskie studia językoznawcze*, Kraków 2010, s. 227–233.
- Kostiuczuk J. i in., *Specyfika polskiej terminologii prawosławnej*, Białystok 2016.
- Kurianowicz M., *Cerkiewnośłowiańska wersja „Słownika polskiej terminologii prawosławnej”. Zasady graficzno-ortograficzne*, „Linguodidactica” 2020, t. 24, s. 129–139.
- Ławreszuk M., *Polska terminologia prawosławna – analiza stanu obecnego*, „Elpis” 2018, nr 20, s. 159–163.
- Ławreszuk M., *Baciuszka, prezbiter czy ksiądz? Poszukiwanie wiodącej denotacji w polskiej terminologii prawosławnej*, „Elpis” 2019, nr 21, s. 15–19.
- Maximos (Aghiorgoussis), *Monastycyzm*, [w:] *Prawosławie. Światło wiary i źródło doświadczenia*, red. K. Leśniewski, J. Leśniewska, Lublin 1999, s. 133–142, <https://ekumenizm.wiara.pl/doc/478281.Monastycyzm> [dostęp: 11.03.2021].
- Misijuk W., *Priest’s wife, matushka, presbytera czy popadija... a może khouria? Problematyka doboru angielskich odpowiedników hasel „Słownika polskiej terminologii prawosławnej”*, „Elpis” 2020, nr 22, s. 61–68.
- Paprocki H., *Prawosławna koncepcja człowieka*, http://www.cerkiew.pl/index.php?id=prawoslawie&a_id=136 [dostęp: 19.03.2021].
- Przybylska R., Przyczyna W., *Pisownia słownictwa religijnego*, Tarnów 2011.
- Ruszkowski M., *Typy wariantowości w języku polskim*, „Respectus Philologus” 2014, nr 25 (30), s. 53–62, http://www.rephi.knf.vu.lt/images/25_30/1_3%20Respectus%202014%202530%20Online%20Issn_Ruszkowski.pdf [dostęp: 1.04.2021].
- Rygorowicz-Kuźma A., *O normatywizacji pisowni polskiej terminologii prawosławnej (na przykładzie zapożyczeń cerkiewnośłowiańskich) – wybrane zagadnienia*, „Roczniki Humanistyczne” 2020, t. 68, z. 6, s. 169–181.
- Szmyga G., *Stopnie życia monastycznego*, <http://www.typo3.cerkiew.pl/index.php?id=prawoslawie&typ=7&typ2=2> [dostęp: 11.03.2021].
- Walczak B., *Swoistość zapożyczeń z języków blisko spokrewnionych (na przykładzie zapożyczeń czeskich i wschodniosłowiańskich w języku polskim)*, „Linguistica Copernicana” 2010, nr 2 (4), s. 189–199.
- Wielickowski P., *O modlitwie umysłu albo modlitwie wewnętrznej*, Białystok 1995.

Lilia Citko

University of Białystok

SUMMARY

***Monk, schimonk, hieromonk...* About Names of Monastic Ranks and Titles in Polish Orthodox Terminology**

The article is devoted to the origins of Polish Orthodox terminology. The analysis focuses on the lexis related to monastic life and monastic titles that has been taken from *Słownik polskiej terminologii prawosławnej (Dictionary of Polish Orthodox Terminology)*. Terminology which was based on Byzantine Greek and Old Church Slavonic has undergone mutual transpositions in Polish.

Key words: Polish Orthodox terminology, Greek, Old Church Slavonic, monasticism.

Słowa kluczowe: terminologia polskiego prawosławia, greka, język staro-cerkiewno-słowiański, monastycyzm.